

อักษรรูป

ปัจจัย

ปัจจัย ใช้ลงท้ายนามศัพท์เป็นเครื่องหมายวิภัตติ
ใช้ลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกิริยา

ข้อควรรู้

๑. ต่างจากอุปสรรค และ นิบาต ดังนี้
อุปสรรค ใช้นำหน้านามและกิริยาให้วิเศษขึ้น เมื่อนำหน้านามมี
อาการคล้ายคุณศัพท์ เมื่อนำหน้ากิริยามีอาการคล้ายกิริยาวิเศษนะ
นิบาต ใช้ลงระหว่างนามศัพท์บ้าง กิริยาศัพท์บ้าง
ปัจจัย ใช้ต่อท้ายนามศัพท์ (นามนามและศัพท์นาม) เป็น
เครื่องหมายวิภัตติบ้าง ลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกิริยาบ้าง

ปัจจัยในนามแบ่งเป็น ๔ หมวด

รวม ๒๒ ตัว

หมวดที่ ๑ โต

หมวดที่ ๒ ตฺร, ตฺถ, ห, ฐ, ธิ, ्हี, ्हี, ्हิณฺจัน, ว

หมวดที่ ๓ ทา, ทานิ, รหิ, ฐนา, ทาจัน, ชฺช, ชฺช

หมวดที่ ๔ ตเว (เตว) ตฺ, ตฺน, ตฺวา, ตฺวาน

หมวดที่ ๑

โต ปัจจัย

เป็นเครื่องหมายตติยาวิภัติ แปลว่า โดย, ตาม, ข้าง, ทาง, เพราะ
เป็นเครื่องหมายปัลลจมีวิภัติ แปลว่า แต่, จาก, กว่า, เหตุ

สพพ+โต	แต่-ทั้งปวง	ปร+โต	ข้างหน้า
อญญ+โต	แต่-อื่น	ปัจจน+โต	ข้างหลัง
อญญตร+โต	แต่-อันใดอันหนึ่ง	ทกฺกจิณ+โต	ข้างขวา
อิตร+โต	แต่-นอกนี้	วาม+โต	ข้างซ้าย
เอก+โต	ข้างเดียว	อุตฺตร+โต	ข้างเหนือ
อุภ+โต	สองข้าง	อธฺร+โต	ข้างล่าง
ปร+โต	ข้างอื่น	ย+โต	แต่-ใด
ต+โต	แต่-นั้น	อมุ+โต	แต่-โน้น
เอ+โต อ+โต	แต่-นั้น	กตร+โต	แต่-อะไร
อิ+โต	แต่-นี้	กุ+โต	แต่-ไหน
อปร+โต	ข้างอื่นอีก		

แปลง ก็ เป็น กุ เพราะ โต ปัจจัย (มูลกัจจายนะ สูตรที่ ๒๓๐)

ข้อควรรู้

๑. โต ปัจจัย เมื่อประกอบกับวิเศษณ์สหพพนาม ไม่สามารถแปลได้เอง
ต้องโยคนามนามที่ประกอบด้วย โต ปัจจัยเหมือนกัน แปลเป็นตติยาวิภัติ
บ้าง เป็นปัลลจมีวิภัติบ้าง เช่น ตโต กาลโต แต่กาลนั้น,
อิโต จานโต แต่ที่นี้ เป็นต้น

อุ. ตฺวํ กุโต (จานโต) อากฺขณฺสี. อ.ท่าน ย่อมมา แต่ที่ไหน ๆ

อหิ อิตโต (จันโต) อากัจฉามิ. อ.เรา ย่อมมา แต่ที่นี้ ฯ

๒. โต ปัจจัย เมื่อประกอบกับนามนาม สามารถแปลได้เอง
ใช้แทน นา, หิ ตติยาวิภัตติ แปลว่า โดย ตาม ข้าง ทาง เพราะ
ใช้แทน สุมา, หิ ปัจจมีวิภัตติ แปลว่า แต่ จาก กว่า เหตุ
เช่น ปุโรโต ข้างหน้า วิหารโต แต่วิหาร อากาสโต ทางอากาศ สนฺติกโต
จากสำนัก เป็นต้น

อุ. ยนฺนุนาหิ อิมํ ภิกขุํ ปิฎฺฐิจโต ปิฎฺฐิจโต อนฺนุพฺนุเธยฺยํ.
กระไรหนอ อ.เรา พึงติดตาม ซึ่งภิกษุ นี้ ข้างหลัง ข้างหลัง ฯ

โกลิโต ตํ (อุปติสฺสํ) ทูโรโต ว อากัจฉนฺตํ ปสฺสฺสิ.
อ.โกลิตะ เห็นแล้ว ซึ่งอุปติสสะ นั้น ผู้มาอยู่ แต่ที่ไกล เทียว ฯ

หมวดที่ ๒

ปัจจัย ๙ ตัว คือ ตฺร ตฺถ ห ธ ธิ หิ หิณฺจณํ ว
ใช้เป็นเครื่องหมายสัตตมมีวิภัตติ แปลตามสัตตมมีวิภัตติ

สพฺพ+ตฺร	ใน-ทั้งปวง	อ+ตฺถ	ใน-นี้
สพฺพ+ตฺถ	ใน-ทั้งปวง	เอก+ตฺร	ใน-เดียว
สพฺพ+ธิ	ใน-ทั้งปวง	เอก+ตฺถ	ใน-เดียว
อญฺญ+ตฺร	ใน-อื่น	อุภย+ตฺร	ใน-ทั้งสอง
อญฺญ+ตฺถ	ใน-อื่น	อุภย+ตฺถ	ใน-ทั้งสอง
ย+ตฺร	ใน-ใด	เอ+ตฺถ	ใน-นี้
ย+ตฺถ	ใน-ใด	อิ+ธ	ใน-นี้
ย+หิ	ใน-ใด	อิ+ห	ใน-นี้
ย+หิ	ใน-ใด	กุ+ตฺร	ใน-ไหน
ต+ตฺร	ใน-นั้น	ก+ตฺถ	ใน-ไหน

ต+ตถ	ใน-นั้น	กุ+หิ	ใน-ไหน
ต+หิ	ใน-นั้น	กุห	ใน-ไหน
ต+ห	ใน-นั้น	กุหิณจน	ใน-ไหน
อ+ตฺร	ใน-นี้	กุ+ว	ใน-ไหน

แปลง ก็ เป็น กุ เพราะ ตฺร หิ หิ ิณจน ปัจจย (มูลกัจจายนະสูตรที่ ๒๒๘, ๒๓๐ ฯลฯ)

ข้อควรรู้

ปัจจยเหล่านี้ลงหลังวิเสสนศัพท์พจนานาม ใช้แทน สฺมึ, สฺ วิภัตติ ไม่สามารถแปลได้เอง ต้องโยคนามนามที่เป็นสัตตมวิภัตติ ได้ทั้งฝ่ายเอกวจนะ (สฺมึ) และฝ่ายพหุวจนะ (สฺ) แปลว่า ใน โกลั ที่ ในเพราะ เหนือ บน ณ เช่น อธิ (จาเน) ในที่นี้, ตตถ (ประเทศ) ในบท ท. เหล่านั้น เป็นต้น

อ. อัย มหาชโน กุหิ กจจติ.

อ.มหาชน นี้ ย่อมไป ในที่ไหน

อัย ธมฺมเทศนา กตถ ภาสิตา.

อ.พระธรรมเทศนา นี้ อันพระศาสดา ตรัสแล้ว ในที่ไห

หมวดที่ ๓

ปัจจัย ๗ ตัว คือ ทา ทานิ รหิ ธุนา ทาจนั ชช ชช

ใช้เป็นเครื่องหมายสัตตมีวิภัตติลงในกาล

สพ+ทา	ในกาลทั้งปวง, ในกาลทุกเมื่อ	เอต+รหิ	ในกาลนี้, เดียวนี้
	แปลง อิม เป็น เอต เพราะ รหิ ปัจจัย		
ส+ทา	ในกาลทุกเมื่อ	ก+รห+จิ	ในกาลไหน ๆ
เอก+ทา	ในกาลหนึ่ง, บางที	อ+ธุนา	ในกาลนี้, เมื่อก็
ย+ทา	ในกาลใด, เมื่อใด	กุ+ทาจนั	ในกาลไหน
ต+ทา	ในกาลนั้น, เมื่อนั้น	อ+ชช	ในวันนี้
ก+ทา	ในกาลไร, เมื่อไร	ส+ชช	ในวันมีอยู่, วันนี้
ก+ทา+จิ	ในกาลไหน, บางคราว	ปร+ชช	ในวันอื่น
อิ+ทานิ	ในกาลนี้, เดียวนี้	อปร+ชช	ในวันอื่นอีก.

ข้อควรรู้

ปัจจัยเหล่านี้ลงหลังวิเศษนศัพท์นามอย่างเดียว เป็นเครื่องหมายสัตตมีวิภัตติ บอกกาลเวลา สามารถแปลได้เอง ไม่ต้องโยคนามนาม

อุ.ตทา สาวตถิยั สตต มนุสสโกฏิโย วสนติ.

ในกาลนั้น อ.โกฏิแห่งมนุษย์ ท. ๗ ย่อมอยู่ในพระนครชื่อว่าสาวตถิ

อิทานิสส ปาทปสุเสน ปวิสสุสามิ.

อ.เรา จักเข้าไป โดยข้างแห่งเท้า ของอาจารย์นั้น ในกาลนี้ ฯ

หมวดที่ ๔

ปัจจัย ๕ ตัว คือ ตเว (เตว) ตุ่ ตูน ตวา ตวาน ใช้ลงท้ายธาตุ เป็นเครื่องหมายกิริยา ปัจจัยแผนกนี้เรียกว่า อัพยยะ

กตเว (กร+ตเว) กาเตว	เพื่ออันทำ
กาคู่ (กร+ตุ่)	อ.อันทำ, เพื่ออันทำ
กาตุน (กร+ตุน)	ทำแล้ว
กตวา (กร+ตวา)	ทำแล้ว
กตวาน (กร+ตวาน)	ทำแล้ว

ข้อควรรู้

ก. ตูน ตวา ตวาน ๓ ตัวนี้ สำหรับต่อกับธาตุ ใช้เป็นกิริยา เป็นปัจจัยในกิริยาภิกตฺ บางครั้งรวมกันเรียกว่า ตูนาทิปัจจัย แปลว่า แล้ว บ้าง แปลว่า ครั้น-แล้ว บ้าง

ข. ตเว (เตว), ตู่ ๒ ตัวนี้สำหรับต่อท้ายธาตุ ใช้เป็นนามนาม ตู่ ปัจจัยลงในอรรถแห่งปจมาวิภตฺติ แปลว่า อ. (อันว่า) และจตุตถีวิภตฺติ แปลว่า เพื่อ ส่วน ตเว ปัจจัยลงในอรรถแห่งจตุตถีวิภตฺติ แปลว่า เพื่อ

อ. เอโก เถโร กมมฺมฺจานํ คณฺหิตุํ สตฺถุ สนฺตํ กนฺตฺวา ตํวณฺทํ.
 อ.พระเถระ รูปหนึ่ง ไปแล้ว สู่นัก ของพระศาสดา เพื่ออันเรียนเอาซึ่งกรรมจาน ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดานั้น ฯ

อ.มยา ตตฺถ (จาเน) กนฺตุํ วมฺมฺตํ.
 อ.ฉันฉันเรา ไป ในที่นั้น ย่อมควร ฯ